

УДК 329 (477.83/86) УНДП “1899/1914” (=161.2 : =411.16) (091)

УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ВЗАЄМИНИ У ПРОГРАМАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УНДП (1899–1914)

Назар ВАСЬКІВ

Львівський національний університет ім. Івана Франка,
Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Вагомого значення в суспільно-політичному житті Галичини кінця XIX – початку XX ст. займає проблема міжнаціонального порозуміння серед української, польської та єврейської національностей. Відкидаючи можливість співпраці з поляками, частина українських політичних партій, серед яких УНДП, прагнули заручитися підтримкою галицьких євреїв. Націонал-демократи задекларували та втілили в життя ідеї українсько-єврейської політичної співпраці, що в підсумку мало сприяти вирішенню і українського, і єврейського питання в цілому.

Ключові слова: українсько-єврейське порозуміння, націонал-демократи, євреї, Галичина.

На зламі XIX–XX ст. єврейський чинник став відігравати помітну роль у суспільно-політичному житті Галичини. Така ситуація опосередковано впливала на протистояння між українцями і поляками, перетворюючи єврейську спільноту в ситуативного союзника одних або інших. До цього варто додати, що важливою складовою суспільно-політичного життя Галичини стала єврейська громада, яка була третьою за чисельністю спільнотою краю. За переписом 1890 р. тут проживало 585 453 євреї (у порівнянні з 1880 р. їхня кількість зросла на 13,2 %)¹. У наступному десятилітті їх натуральний приріст сягнув 5,7 %, що в абсолютних цифрах становило 33 348 чол. Відповідно, станом на 1900 р. у Східній Галичині жило 618 801 єврей, що складало 12,9 % від усього населення краю (4 735 477 осіб)². Для порівняння, в Чехії цей показник становив 1,62 % (94 479 чол.), Сілезії – 1,66 % (10 042 чол.), Моравії – 1,99 % (45 324 чол.)³. Загалом, станом на 1900 р. в Галичині замешкав 811 371 єврей⁴. Разом із тим, дані статистики щодо єврейського населення не є абсолютними, оскільки польська адміністрація Галичини завжди маніпулювала ними⁵. Як наслідок, за рахунок євреїв кількість польського (римо-католицького) населення зростала, а українського (греко-католицького) – зменшувалася⁶. З цим були змушені рахуватися галицькі національно-демократичні сили, серед яких утворена у грудні 1899 р. Українська національно-демократична партія. Її головою став лідер народовців Юліян Романчук, секретарем – Кость Левицький (у 1907 р. обійняв посаду голови). До складу Тіснішого Народного Комітету УНДП входили Ю. Романчук, Олександр Борковський, Євген Озаркевич, Іван Белей, Олександр Стефанович, Олександр Темницький, Михайло Грушевський, Євгеній Левицький, К. Левицький, Володимир Охримович, Дем’ян Савчак, Іван Франко⁷. Офіційним друкованим органом УНДП була газета “Свобода”. Функції неофіційного рупора партії виконував часопис “Діло”.

УНДП була першою з українських партій, яка створила сільські і повітові партійні осередки, що сприяло її формуванню як всенародної організації⁸.

В основу програми УНДП від 1899 р. покладено більшість програмних принципів галицьких радикалів⁹. Поряд із цим, партія стала першою політичною силою, у програмі якої були засади, що безпосередньо стосувалося єврейської громади Галичини. У ньому, зокрема, зазначалося: “Будемо поборювати Жидів, оскільки вони, визискуючи наш нарід, роблять шкоду нашим економічним і моральним інтересам, або підтримуючи наших політичних противників, шкодять нашій національній справі”¹⁰.

У церковних справах націонал-демократи заявляли, що виступають за толерантне ставлення і рівноправність для усіх релігій та обрядів у краї¹¹.

У програмі партії від 1913 р. першочерговим завданням визначили: домагатися поділу Галичини на східну (українську) з Соймом у Львові і західну (польську) з Сеймом у Кракові. Серед інших засад варто виокремити вимогу, що партія “ [...] домагається зведення пропорційної репрезентації національних меншостей у всіх публічних інституціях”¹².

Національно орієнтовані програмні засади УНДП та пошуки нею шляхів порозуміння з єврейською громадою викликали стурбованість не лише у польських, але й у російських урядових колах. Російська влада побоювалася поширення національних ідей в українських губерніях Росії¹³. Про це свідчать детальні звіти російської агентури. В одному з них від 1914 р., адресованому Тимчасовому жандармському управлінню військового генерал-губернаторства Галичини, повідомлялося, що націонал-демократи тривалий час відкрито виявляли свою неприязнь до Російської імперії, пропагуючи “ [...] мазепинство и ярую вражду къ России”¹⁴.

Така оцінка була не випадковою, оскільки національні демократи ще до часу створення партії приділяли значну увагу становищу євреїв у Росії, про що свідчать численні публікації на сторінках газети “Свобода”. Чільне місце тут займала інформація про єврейські погроми в українських губерніях імперії. На переконання часопису, більшість із них виникали через зневагу євреїв до релігійних почуттів християн і навпаки. На підтвердження цього “Свобода” вмістила опис ритуального обряду, який полягав у виготовленні з соломи опудала Юди, з яким християни у “велику п’ятницю” проходили вулицями міста і перед єврейськими домівками влаштовували виставу із його побиттям. Подібні дії викликали обурення євреїв і нерідко переростали в конфлікти¹⁵. Такий випадок мав місце в 1897 р. у містечку Шполі на Черкащині, де в результаті погрому знищено значну частину єврейського майна¹⁶.

Якщо єврейські погроми в українській частині Російської імперії виникали здебільшого на релігійному ґрунті, то в Галичині кінця XIX ст. їхні причини лежали в дещо іншій площині. З’ясовуючи їх, національні демократи не були оригінальними і в унісон із москвофілами та консерваторами головне підґрунтя погромів вбачали в економічній діяльності євреїв та лихварстві¹⁷. За таких

обставин на єврейство можна було легко перекласти відповідальність за всі негаразди українського селянина та й, зрештою, за політичне домінування поляків у Галичині. До такого висновку підштовхувала читачів націонал-демократична преса. З цього приводу в одному з її дописів відзначалося: “Боротьбу з Жидами необхідно проводити в нашому краї не тільки Мазурам, але й Русинам. Се мусить визнати кожен, бо кожен (окрім хіба соціалістів та радикалів, котрі замість з Жидами боротися, воліють священників нападувати) ясно бачить, скільки лиха терпить народ від євреїв. Мільйони селянського добра [...] Жиди вишахраювали та видурили через дурниці. Крім цього жидівські корчмарі та інші “підприємці” поширюють п'янство, злодійство і всяке зіпсутє між народом та й спричиняються до удержування народу в темноті. Накінець Жиди, тримаючи при всяких виборах і в інших таких справах з польськими панами и властями тай взагалі з народними противниками, спричиняються також до політичного пригноблення народу”¹⁸. Попри таку невтішну характеристику, “Свобода” відкидала насильницький шлях вирішувати єврейського питання і засуджувала єврейські погроми, оскільки “Такі напади то не лише грішне та лихе діло, але й зовсім даремне і навіть шкідливе”¹⁹.

Під таким кутом зору націонал-демократи оцінювали єврейські погроми 1898 р. в Західній Галичині, зокрема, у Вадовицькому, Стрижувському, Бжозовському (Березівському), Бохенському повітах²⁰. При цьому їхня преса відзначала, що “Рускій народ цим разом, на щастя не бравь участі в нападах на Жидівь. Правда, не для того, щоби йому Жиди менше дали ся в знаки, або щоби він був роозважнійший та більше просвічений, але тому що вінь єсть більше холодный та терпеливый. Досить, що він не нападав тепер на Жидівь, и ми з того можемо бути тільки задоволені”²¹.

Крім протистояння на економічному ґрунті, націонал-демократи аналізували конфлікти побутового характеру. За інформацією їхньої преси, в 1897 р. в Перемишлянах відбулася масштабна бійка між жовнірами та євреями. Її причиною стала відмова жовніра сплатити єврейському шинкареві вартість напою²². В іншому випадку син місцевого шинкаря підпалив пасовище у с. Рясному під Львовом. На думку автора тієї статті, єврей вчиняв такі злочини з метою “ [...] щоби селяни змушені були продавати худобу, котру дешево купував його отець ”²³.

Загалом, націонал-демократи, на відміну від інших політичних партій, не лише інформували населення про єврейські погроми, але й пропонували заходи, щоб їх запобігти. Зважаючи на їхні значні масштаби в окремих повітах Західної Галичини, вони вважали за доцільне запровадити тут надзвичайний стан²⁴. Крім того, виходячи з переконання про визначальну роль економічної складової в появі антисемітизму, лідери націонал-демократів вбачали можливість його подолати таким робом: “ [...] треба вести з ними (євреями – *Н.В.*) борбу в [...] правний та законний спосіб. Стараймо ся обходитися безь них, не купуймо відь них, не позичаймо ничого у них, не входем з ними в жадні інтереси, бойкотуймо їх! Нехай ніхто не заходить до жидівської корчми, до жидівської крамниці и торговлі,

до жидівського банку и т. д. Стараймо ся ти підприємства, які тепер мають Жиди, брати в свої руки, щоби они в нічому не були нам потрібні. Тоді Жиди заберуть ся сами з нашого краю, або перестануть нам бути шкідливими. Кожде братство тверезости, кожна крамниця и торговля, кожда каса позичкова, кожна сполка християньска принесе нам далеко більше користи а Жидамъ більше шкоди, ніж спалення жидівських корчм та домів і розграблення жидівського майна. Правда, се повільна і не завжди легка дорога, але чесна, законна и певна. До такої боротьби взиваємо и заохочуємо цілий наш народ”²⁵.

Однак, згодом тональність націонал-демократичної преси в оцінці єврейських погромів значно змінилася. Мало того, лідери націонал-демократів воліли про них менше згадувати і зосередилися на з’ясуванні причин економічної переваги євреїв над українцями. Одну з таких вони вбачали в єврейській освіті, бо станом на 1903 р. у середніх школах Галичини навчалось 13 717 поляків, 4 268 євреїв і тільки 3 810 українців²⁶. Аналізуючи ці статистичні дані, “Діло” зазначало: “[...] Жиди, нарід о 800 000 голов, дають більше інтелігенції ніж поверх 3-мільіонові Русини – автохтони сеї землі!”²⁷. Мало того, газета висловлювала переконання, що “[...] наше власне недбальство, а впершій ряді якась дивна апатія найбільше покликаних до сего сфер: загалу руского духовенства і учительства, єсть причиною, що Русини на точці продукції інтелігенції стоять далеко-далеко позаду Поляків і Жидів”²⁸. Прагнучи виправити ситуацію в українській освіті, УНДП пропонувала закладати “селянські бурси”²⁹.

Крім того, лідери націонал-демократів почали вбачати причини неприязного ставлення до євреїв у дуалізмі Австро-Угорської монархії і в її адміністративному поділі на території, де жили люди різних національностей. Прикметно, але у цьому ж намагалася переконати громадськість єврейська преса Львова і Відня³⁰.

Дещо інакше дивився на цю проблему І. Франко. У цьому плані доволі симптоматичною є його стаття в часописі “Свобода” від 17 лютого 1900 р. У ній письменник зазначав: “[...] жидівська і загалом чужа торгівля в нашій краю показала нам дальше, яка велика шкода для можности і розвою цілого народа плине з того, коли люде свої вироби мусять продавати чужим і заспокоювати свої потреби купуючи від чужих. Нарід, котрий хоче стояти в ряді з іншими мусить мати свою торговлю”³¹.

Попри позитивну налаштованість в окремих випадках, як-от під час селянського страйку 1902 р., деякі націонал-демократи закликали до бойкоту спиртних напоїв, оскільки монополія на них належала євреям. З цього приводу газета “Свобода” писала: “А Жидова? В її руках нагромаджені найбільші капітали, она загорнула майже всю торговлю в краї і сей монополь вихіснує безпощадно, визискуючи з усею силою як-раз сї наубожші верстви нашого народа, що найбільше споживають горівки; она нищить сї верстви лихвою, нечуваною впрочім нігде на світі; Жидова закупує щораз більше великих посіlostий земельних, міста щораз більше жидівські, она засіла всі корчми і майже всі гостинниці, в усіх справах політичних іде Жидова солідарно з мафією шляхотскою [...]”³².

В іншому випадку націонал-демократи вкрай негативно оцінювали позицію євреїв під час виборчих кампаній, оскільки були переконані, що “вони (євреї – *Н.В.*) не тільки голосують так “як пан староста каже», але розпоюють руских селян, займають ся купованєм голосів, наймають ся за наганячів, дають ся уживати до розбиваня руских виборчих зборів і віч, пускають в рух всілякі штучки і інтриги, уживають способів найпідлійших лайдацтв і терору – загалом роблять все, щоб руску селянську масу в користь “жондового польського кандидата” розбити і здеморалізувати”³³.

Загалом, з початком ХХ ст. лідери УНДП намагалися менше торкатися дразливих для українців та євреїв проблем. У протилежному випадку віднайти шляхи для порозуміння з єврейством було б неможливо. Як наслідок, інформуючи читачів про спалахи антисемітизму в Кишиневі 1903 р., націонал-демократична преса вказувала на провокації з боку невідомих осіб, які заохочували населення до єврейських погромів³⁴. Крім цього, лідери УНДП закликали українців не піддаватися на такі заклики, оскільки це було звичайною провокацією, що мала призвести до загострення міжнаціональних відносин³⁵. Також націонал-демократи висловлювали припущення, що ці заклики поширювали польські політичні кола, щоб не допустити розвитку і українського національного руху, і міжнаціонального порозуміння³⁶. З огляду на те, УНДП застерігала українців від провокацій, що могли спричинити єврейський погром. “А Жидам говоріть по доброму: “Нас юдять на Вас Ляхи, але ми їх не дурні слухати. А як ще і ви підете з нами, то буде все добре, бо хто йде з нами, то наш приятель, а хто против нас, то наш воріг!”³⁷ – зазначала преса. Щоб застереження УНДП виглядали переконливіше, газета “Діло” в березні 1910 р. опублікувала статтю відомого галицького письменника і громадського діяча Осипа Назарука “Анкета про антисемітизм”. У ній автор зазначав: “В нашім опущенім ідеями часі пють люди жадібно нарвозу ненависти – щоби чимось заповнити душу. Вичерпані природні жерела пристрастей і розмаху, – і малі люди звераються до морфінізму. Антисемітизм се морфінізм малих людей”³⁸.

Звертала увагу УНДП і на той факт, що у ставленні до національних меншин українці є миролюбиві і толерантні, а тому у Східній Галичині єврейські погроми були радше винятком, а не правилом. Попри окремі критичні висловлювання на адресу євреїв, націонал-демократичні лідери усвідомлювали їхню політичну вагу в краї. Логіка подій підказувала, що за сприятливих обставин галицьке єврейське представництво в Австрійському парламенті могло зрости до десяти депутатських мандатів. За умови його об’єднання з депутатами-євреями з-поза Галичини, воно могло би відстоювати інтереси єврейського народу³⁹. З огляду на це, УНДП заявляла, що євреї “ [...] заняли би симпатичніше и достойнѣйше становище, ніж займають його тепер, коли при всяких выборах служат лише за наганячѣ та підле орудє в руках верховодячої в краю кліки”⁴⁰.

Декларуючи готовність до співпраці з євреями, УНДП наголошувала на тому, що вона могла відбутися тільки за певних умов: “Нехай тільки жидівські провідники в краю зрозуміють, що вислугуване ся польським верховодам Жидів лише деморалізує, що піддержуване польської культури ослабляє їх самих і шкодить їх власній національній справі, що віддаване жидівської маси до всяких виборчих махінацій зводить сю жидівську масу до стану крайної безхарактерности і одичіння – нехай взагалі Жиди стануть працювати всі виключно для своєї національної ідеї а перестануть піддержувати польську культуру і польських верховодів – а тоді мимохїть стануть они нашими найліпшими союзниками”⁷⁴¹. Така позиція націонал-демократів викликала серйозне занепокоєння в польських політичних колах. З цього приводу газета “Діло” відзначала: “Треба взяти під увагу, що бути в руках Поляків оружем против Русинів з одної сторони і з другої жертвенним кізлом для Русинів у їх боротьбі против польського гнету, се історична місія Жидів, накинена їм польским панованем, місія, яку вони сповнюють і доси”⁷⁴². Мало того, УНДП висловлювала переконання, що саме поляки є залежними від євреїв, а тому вони докладуть максимальних зусиль, щоб не допустити українсько-єврейського порозуміння. За таких обставин національні демократи стали виявляти симпатії до галицьких сїонїстів, оскільки відродження національної ідеї де-факто розривало польсько-єврейську співпрацю спрямовану супроти українців⁷⁴³. Таких висновків дійшло зібрання сїонїстів у Львові в листопаді 1903 р. Аналізуючи його ухвали, націонал-демократи стверджували: “Сїонїзм, осьвідомлюючи Жидів національно і політично, сповнить – як се ми вже нераз зазначували – подвійне післаництво, бо ослаблюючи чисельно Поляків, зрівноважить їх відношенє до Русинів, а знов покликуючи жидівські маси до горожанського житя, вирве розпаношеним галицьким верховодам сильного атута з рук, та причинити ся чимало до прочищення крайно душної гнилої атмосфери в Галичині”⁷⁴⁴.

Декларації націонал-демократів про співпрацю з сїонїстами згодом стали втілюватися на практиці. У квітні 1905 р. Ю. Романчук, складаючи депутатський звіт, висунув пропозицію, щоб українські послы Державної Ради (австрійського парламенту) домагалися визнання євреїв окремим народом Австрії. Він, зокрема, зазначив: “Коли б Жиди уважали ся за окремий нарід, то не тримали майже так все з Поляками, як тепер. Жиди повинні бути також узнані за окрему національність і вилучені з округів виборчих інших національностей”⁷⁴⁵. Ідея лідера національних демократів зустріла широку підтримку не тільки сїонїстів, але й політичних сил, критично налаштованих щодо єврейства. Як наслідок, на вічах у Львові, присвячених виборчій реформі, підтримано пропозицію “[...] щоби для жидівського населеня отворено окремі виборчі округи”⁷⁴⁶. Мало того, на додаткових виборах 1906 р. до парламенту замість покійного Еміля Бика УНДП підтримала кандидатуру сїонїста Адольфа Штандта⁷⁴⁷. Свої дії націонал-демократи аргументували тим, що “[...] не можна нам відносити ся до всіх Жидів без розбору. [...] є двоякі Жиди: одні, що тримають з Ляхами і з “польським

колом” – се наші вороги; а другі що власне ворожі Ляхам – се наші природні союзники, сіоністи”⁴⁸. Підтверджували такий підхід міркування Ю. Романчука про те, що націонал-демократи, попри негативне налаштування до євреїв з боку українського селянина, повинні співпрацювати з сіоністами, які вигідно вирізнялися серед усіх єврейських національних рухів.

Визначальним моментом у відносинах між націонал-демократами та сіоністами стали вибори до Державної Ради 1907 р. Кампанія, що їм передувала, засвідчила їхнє намагання позбутись політичної опіки поляків. За таких умов УНДП вирішили діяти за принципом: “Союзник мого ворога – мій ворог. Ворог мого ворога – мій союзник”⁴⁹. Мало того, націонал-демократи висловлювали переконання, що дотеперішній союз із поляками не приніс євреям бажаних результатів. “Таким чином, політичні інтереси Русинів і Жидів ідуть в однім напрямі: одні і другі мусять для свого існування зломити пановане польської шляхти в краю, повалити фікцію, що Галичина се польський край», – констатувала газета “Діло”⁵⁰.

Лідери УНДП були переконані, що політична співпраця українців та євреїв на виборах до Державної Ради матиме позитивні наслідки для обох народів. “Розуміє ся, що чим більше Жидів-сіоністів вийде послами по містах, тим ліпше для нас, Русинів, бо тим більше ослабне “коло польське”. Для того, Русини по містах і місточках повинні порозумівати ся з Жидами-сіоністами, аби себе взаємно попірати – спільно против Ляхів”, – підкреслювала “Свобода”⁵¹. Як наслідок, націонал-демократи закликали виборців підтримати кандидатуру сіоніста Генріха Габеля⁵². Крім цього, вони звертали увагу на погрози поляків, що на випадок підтримки українських кандидатів у депутати на євреїв чекатиме погром⁵³. З огляду на це, УНДП заявляла: “І так, одиноким розв’язанем українсько-жидівського питання в Галичині буде, коли Жиди перестануть служити вшехпольсько-шляхотським цілям, перестануть бути орудем для угнетаня українського народу, а стануть самостійним національно-політичним елементом у політичнім житю нашого краю”⁵⁴.

Зі свого боку, лідери галицьких сіоністів підтримували пропозиції УНДП щодо політичної співпраці. Ще напередодні виборів вони запевняли, що на випадок проходження до парламенту сіоністи створять власний клуб і не будуть об’єднуватися з поляками. Таку позицію оприлюднив Давид Мальц у листі до редакції “Діла”⁵⁵. За підтримку на виборах він обіцяв сприяти політичним домаганням українців, а також проводити просвітну роботу з асимільованими євреями, щоб послабити політичний вплив поляків. “Коли допоможете нам в сих заходах, коли при Вашій помочи побідимо ворога, буде то нове сьвято не тільки наше, але й Ваше, сьвято цілого краю”⁵⁶, – вказував він.

У цілому, вибори 1907 р. не виправдали сподівань, яких очікували національні демократи від співпраці з євреями. З цього приводу газета “Діло” зазначала: “Вкінці мале число жидівських голосів (з другого боку знаємо, що на руських і польських опозиційних кандидатів голосувало також небагато Жидів) свідчить,

що між жидівським населенням по селах і місточках все ще панує та темнота, яка робить з них предмет експлоатації для всепольско-шляхотських цілей”⁵⁷. Тим не менше, до парламенту обрано трьох галицьких сіоністів – Артура Малера, Г. Габеля і А. Штандта⁵⁸.

Після завершення виборчої кампанії 1907 р. УНДП і сіоністи висловлювали готовість до подальшої політичної співпраці. Так, Г. Габель заявляв, що “[...] між клубами українським і жидівським повинно існувати постійне порозуміння що-до тактики парламентарної, так, щоб клуб жидівський мав змогу постійно підпирати клуб український в його змаганнях, як знов щоб клуб жидівський міг числити на поміч Русинів, там де розходить ся о інтерес жидівського народу”⁵⁹. Інший сіоністський лідер А. Штандт у 1908 р. запевняв, що вони, підтримуючи українців, перебуватимуть в опозиції до уряду та польської влади в Галичині⁶⁰. Такі декларації викликали адекватну реакцію з боку УНДП. Її преса стала приділяти посилену увагу сіонізмові загалом і життю єврейської громади, зокрема. Так, на шпальтах націонал-демократичних газет вміщено інформацію про заходи сіоністів щодо створення єврейської держави в Уганді⁶¹, становище євреїв у Російській імперії⁶², єврейську еміграцію⁶³, виселення євреїв з Києва⁶⁴, подано характеристику окремих рабинів, проаналізовано ставлення єврейської громади до знакових подій у житті галицьких українців, у тому числі до справи М. Січинського тощо⁶⁵. Зрештою, газета “Діло” доходила висновку, що “[...] нема ніякої справедливої підстави обмежувати Жидів чи в особистих, чи в маєткових, чи в публичних правах; справедливість вимагає, щоб на всіх полях громадського життя була їм дана повна рівноправність”⁶⁶.

Станом на 1910 р. українсько-єврейські відносини вийшли на якісно вищий рівень міжнаціонального порозуміння. У цьому часі окремі єврейські лідери відверто виявляли солідарність з українцями в їхній боротьбі проти поляків, заявляючи, що: “Свідомі Жиди, вишколені несказано твердою минувшістю, вповні розуміють дуже тяжку боротьбу руського народу в Галичині і бажають йому, щоби ся боротьба о землю, о жите, але й о честь народу та сьвяте добро народної культури принесла успіхи і щоби свої дорогі сили міг розвивати в спокійній еволюції”⁶⁷.

У свою чергу, лідери УНДП напередодні парламентських виборів 1911 р. покладали значні сподівання на співпрацю з євреями. “Адже се кождий знає, що таке порозуміння з Жидами може мати тільки одну ціль: ослаблене польського кола, – ціль яку осягнено і при попередних виборах, при яких відібрано польському колу два мандати (Габель і Малер) в сільських округах, а також міський мандат в Бродах”⁶⁸. “[...] а як перейдуть Жиди на наш бік, то через те не лише ослабнуть сили наших ворогів, але ще й скріплять ся сили нашого народа”, – зазначали націонал-демократи⁶⁹.

За кілька днів до виборів Народний Комітет УНДП звернувся до населення Галичини з закликком: “Хто тільки чесний чоловік в краю, чи Русин чи Поляк чи Німець чи Жид, ставайте разом з нами за правду, за волю, за добро всіх!”⁷⁰.

Крім цього, національні демократи проводили серед виборців значну роз'яснювальну роботу щодо доцільності українсько-єврейської політичної співпраці. Зокрема, вони наголошували, що в результаті порозуміння з євреями українці можуть здобути більше депутатських мандатів, а відповідно – отримують можливість впливати на розподіл урядових субвенцій, на заснування нових народних шкіл, гімназій та інших інституцій⁷¹. Вказували націонал-демократи і на те, що в усіх сферах суспільно-політичного життя Галичини євреї до певного часу всіляко підтримували поляків. “Словом, що найменше половина “Польщі” у східній руській часті Галичини побудована Жидами і на Жидах”⁷², – визнавала газета “Свобода”.

Під час виборчої кампанії 1911 р. лідери УНДП намагалися переконати громадськість у доброзичливому ставленні українців до євреїв. У зв'язку з цим вони заявляли, що: “Русини домагаються на кождім кроці рівноправности для жидівського народу, голова українського парламентарного клубу Романчук поставив був навіть в 1906 р. в парламенті внесенє, щоби Жидів признано в Австрії окреим самостійним народом. Русини попирають при всіх виборах жидівських народних кандидатів на послів. Так відносить ся руський нарід до Жидів, вже тепер, хоч більшість Жидів – як се ми вже виказали – буде нам враз з Поляками на нашій землі Польщу”⁷³. Зрештою, партія доходила висновку, що: “Русини і Жиди се природні союзники, котрі повинні і мусять лучити ся проти спільного ворога. Спільними силами Русини і Жиди відберуть Полякам всі ті посольські мандати до парламенту і сойму, котрі їм нїяким правом не належать ся та здобути громадські ради майже у всіх містах та місточках східної Галичини. А тоді мусить впасти не лише та будівля на піску “Польща” у східній Галичині, але і польське верховодство в краю”⁷⁴.

Дотримуючись виробленої тактики, УНДП в часі виборів виступила на підтримку сіоністів А. Штандта (Броди – Тернопіль), М. Рінгеля (Бучач), Герсона Ціппера (Дрогобич), Леона Райха (Стрий – Калуш). Найактивніше націонал-демократи підтримували кандидатуру А. Штандта, оскільки той постійно виявляв прихильне ставлення до національних прагнень українців та міжнаціонального порозуміння в цілому. Попри те, українсько-єврейська співпраця на результати виборів значного впливу не справила, хоча сіоністів підтримала більша кількість виборців, ніж у 1907 р⁷⁵. Як наслідок, сіоністи втратили своє парламентське представництво. На переконання часопису “Діло”, це сталося через тиск на виборців та їхній підкуп провладними кандидатами. Крім цього, польська влада вдалася до фальсифікації результатів волевиявлення. Аналізуючи результати виборів 1911 р., національні демократи звертали увагу на відсутність злагоджених дій між українцями та євреями. Так, у 51 виборчому окрузі (Сянік – Риманів) євреї та частина українців підтримали кандидатуру поляка Станіслава Старовейського, що спричинило поразку кандидата від УНДП Романа Залозецького⁷⁶. За схожим сценарієм розгорталися події у 28 окрузі (Стрий – Калуш), де сіоніст Л. Райх поступився депутатським мандатом полякові

Анджею Морачевському⁷⁷. У 32 виборчому окрузі (Бучач – Снятин – Залішки – Борщів – Тлумач – Богородчани – Цигани – Тарновиця Пільна) сіоніст М. Рінгель зазнав поразки від кандидата А. Штерна. Виборчої поразки у 15 міському окрузі (м. Тернопіль) зазнав А. Штандт, котрий поступився незначною кількістю голосів уже згаданому польському кандидатові єврейського походження Рудольфові Галю⁷⁸. Що стосується націонал-демократів, то вони разом із радикалами вибороли 27 депутатських мандатів. Інша справа, що вибори 1911 р. проходили під акомпанемент кривавої розправи над виборцями у Дрогобичі, де було вбито і померло від ран 31 чол. та приблизно 100 осіб отримали поранення⁷⁹.

Загалом єврейське питання в програмах та діяльності галицьких націонал-демократів пройшло період тривалої еволюції. Початково вони намагалися перекласти на євреїв відповідальність за всі негаразди українського селянина. На підтвердження цієї тези націонал-демократична преса публікувала численні інформації про економічну діяльність євреїв, яка, на їхнє переконання, спричинила єврейські погроми. Інша справа, що вони їх засуджували і прагнули спрямувати українсько-єврейське економічне протистояння у правове поле. Крім цього, наприкінці XIX ст. національні демократи звинувачували євреїв у співпраці з поляками, яка приносила полякам значні дивіденди у вигляді політичної переваги над українцями.

Утім, уже на початку XX ст., УНДП взяла курс на зближення з прогресивно налаштованими колами єврейського населення. Розуміючи чисельну вагу євреїв у Галичині, націонал-демократи прагнули схилити їх на свій бік, що в перспективі мало послабити політичний вплив поляків у краї. Сіоністи зі свого боку розділяючи національні прагнення українців, прагнули позбутися політичної опіки поляків. Звідси розпочався новий етап в українсько-єврейських взаєминах, що через політичну співпрацю і толерантне ставлення народів одне до одного, призвів до міжнаціонального порозуміння та мирного співжиття.

THE UKRAINIAN JEWISH UNDERSTANDING IN THE PROGRAMS AND ACTIVITIES OF UNDP (1899–1914)

Nazar VASKIV

Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries.

The issue of inter-ethnic understanding among Ukrainian, Polish and Jewish nationalities played a significant role in social and political life of Galicia in the late nineteenth - early twentieth century. Rejecting the possibility of cooperation with the Polish, some Ukrainian political parties, including the Ukrainian National Democratic Party (UNDP), aimed to enlist the support of Galician Jews. National Democrats declared and implemented into practice the ideas of Ukrainian-Jewish political cooperation that eventually by and large contributed to solving both Ukrainian and Jewish issues.

Key words: Ukrainian-Jewish Understanding, National Democrats, Jews, Galicia.

¹ *Wasiutyński B.* Ludność Żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX / Bohdan Wasiutyński. – Warszawa : Studium statystyczne. Kasa im. Mianowskiego, 1930. – S. 91.

² *Макарчук С.* Етносоціальне розвиток і національні відносини на західно-українських землях в період імперіалізму / Степан Макарчук. – Львів : Вища школа, 1983. – С. 36.

³ *Materyały do kwestyi żydowskiej w Galicyi / Oprac. Stanisław Gruiński.* – Lwów : Nakł. Wyd. krajowego, 1910. – S. 3.

⁴ *Podręcznik statystyki Galicyi wydany przez Krajowe biuro statystyczne pod redakcją dr. Tadeusza Piłata.* – Lwów : Z 1 Związkowej drukarni we Lwowie, ul. Lindego L. 4, – T. VIII, część pierwsza. 1908. – S. 3.

⁵ *Лозинський Р.* Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Роман Лозинський. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – С. 138-139.

⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 372. Оп.1. Спр. 7. Статистичні дані про національний склад Східної Галичини складений В. Охримовичем. 1900–1910., арк. 1–28.

⁷ ЦДІА України у Львові. Ф. 387. Оп. 1. Спр. 6. Статті “Суспільно-економічні праці й статті Івана Франка”, “Драгоманов, галицько-українське суспільство і Франко”, “Франко й Золя”, “Франко про Шевченка”, “Драгоманов і Франків художній реалізм”, “Драгоманов і Франко”, “Роберт Оуен”, арк. 172; ЦДІА України у Києві. Ф. 274. Оп. 4. Спр. 342. Доклади командирів Отдельного корпусу жандармов о деятельности организаций РСДРП, партии есеров УСДРП, партии “Бунд”, группы анархистов–коммунистов и других партийных организаций в гор. Киеве и в Киевской губернии. 9 мая 1914 – 20 января 1915 pp., арк. 12 зв.

⁸ *Сухий О.* Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.) / Олексій Сухий. – Львів : Каменяр, 1998. – С. 43.

⁹ *Расевич В.* Українська національно-демократична партія (1899–1918) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / В. В. Расевич. – Львів, 1996. – С. 16.

¹⁰ Народна тактика // Свобода. – 1900. – 20 січня (1 лютого). – Ч. 3. – С. 1–2; Наша народна тактика // Діло. – 1900. – 18 (30) Січня. – Ч. 13. – С. 1.

¹¹ Наша програма і організація // Свобода. – 1901. – 22 (9) жовтня. – Ч. 45. – С. 2.

¹² *Баран С.* Наша програма і організація / Степан Баран. – Львів : З друкарні “Діла”, 1913. – С. 14.

¹³ ЦДІА України у Києві. Ф. 274. Оп. 4. Спр. 342. Доклади командирів Отдельного корпусу жандармов о деятельности организаций РСДРП, партии есеров УСДРП, партии “Бунд”, группы анархистов–коммунистов и других партийных организаций в гор. Киеве и в Киевской губернии. 9 мая 1914–20 января 1915 pp., арк. 13 зв.

¹⁴ ЦДІА України у Києві. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 89. Обзор деятельности политических партий в Галиции. – 8 декабря 1914 р., арк. 2.

¹⁵ Жиды вкрали Юду // Свобода. – 1898. – 9 (21) червня. – Ч. 15. – С. 119.

¹⁶ Погромы жидів на Українѣ // Свобода. – 1897. – 13 (25) марта. – Ч. 11. – С. 88.

¹⁷ З’їзд сіоністів у Львові // Діло. – 1903. – 11 (24) Падолиста. – Додаток Ч. 254 і 255. – С. 1.

¹⁸ Борба зъ жидами // Свобода. – 1898. – 25 червня (7 липня). – Ч. 26. – С. 201.

¹⁹ Там само. С. 202.

²⁰ Напады на жидів // Свобода. – 1898. – 18 (30) червня. – Ч. 25. – С. 195–196.

²¹ Борба зъ жидами // Свобода. – 1898. – 25 червня (7 липня). – Ч. 26. – С. 202.

²² Бойка зъ жидами // Свобода. – 1897. – 23 (11) вересня. – Ч. 37. – С. 295.

²³ Жидь палѣй // Свобода. – 1897. – 23 жовтня (4 падолиста). – Ч. 43. – С. 342.

²⁴ Напады на жидів // Свобода. – 1898. – 18 (30) червня. – Ч. 25. – С. 195–196.

²⁵ Борба зъ жидами // Свобода. – 1898. – 25 червня (7 липня). – Ч. 26. – С. 202.

²⁶ Народна організація VI // Діло. – 1903. – 27 Січня (9 Лютого). – Ч. 21. – С. 1.

²⁷ 3.810 : 17.935! // Діло. – 1903. – 28 червня (11 липня). – Ч. 143. – С. 1.

- ²⁸ Там само.
- ²⁹ Народна організація VI // Діло. – 1903. – 27 Січня (9 Лютого). – Ч. 21. – С. 1.
- ³⁰ Жидівський голос о національній автономії // Діло. – 1902. – 3 (16) вересня. – Ч. 197. – С. 1.
- ³¹ Франко І. Народна програма / Іван Франко // Свобода. – 1900. – 17 лютого (1 марта). – Ч. 7. – С. 1.
- ³² Павлович. За страйком бойкот / Павлович // Свобода. – 1902. – 15 (28) Липня. – Ч. 33. – С. 2–3.
- ³³ Жида в Галичині // Діло. – 1902. – 6 (19) вересня. – Ч. 200. – С. 1.
- ³⁴ Противжидівські розрухи // Свобода. – 1903. – 17 (30) цвітня. – Ч. 16. – С. 4; Різня жидів в Кишиневі // Діло. – 1903. – 3 (16) Мая. – Ч. 98. – С. 3.
- ³⁵ Осторога! // Свобода. – 1903. – 18 (2) липня. – Ч. 25. – С. 1.
- ³⁶ Сьмерць жидам! преч з жидами! // Діло. – 1903. – 7 (20) Липня. – Ч. 150. – С. 3.
- ³⁷ У. Н. Осторога / Н. У. // Свобода. – 1905. – 1 (14) грудня. – Ч. 49. – С. 1–2.
- ³⁸ Назарук О. Анкета про антисемітизм / Осип Назарук // Діло. – 1910. – 9 марта (24 лютого). – Ч. 52. – С. 3.
- ³⁹ Жидівська напасть // Діло. – 1900. – 13 (26) Грудня. – Ч. 279. – С. 3.
- ⁴⁰ Обчислене силы галицьких жидів // Діло. – 1900. – 13 (26) Жовтня. – Ч. 231 и 232. – С. 1.
- ⁴¹ Жида в Галичині // Діло. – 1902. – 6 (19) вересня. – Ч. 200. – С. 1; Wschyd про відокремлене Галичини // Діло. – 1903. – 25 січня (7 лютого). – Ч. 20. – С. 3.
- ⁴² Жида і Русини // Діло. – 1906. – 7 (20) грудня. – Ч. 263. – С. 1.
- ⁴³ Конгрес сіоністів // Діло. – 1903. – 19 Серпня (1 Вересня). – Ч. 185. – С. 2.
- ⁴⁴ З'їзд сіоністів у Львові // Діло. – 1903. – 11 (24) Падолиста. – Додаток Ч. 254 і 255. – С. 1.
- ⁴⁵ О Выборчу реформу // Свобода. – 1905. – 24 падолиста (7 грудня). – Ч. 48. – С. 1.
- ⁴⁶ Учасник. Рух в справі виборчої реформи / Учасник // Свобода. – 1905. – 1 (14) грудня. – Ч. 49. – С. 3.
- ⁴⁷ Х. Поучающий вибір з міст Броди–Золочів / Х. // Свобода. – 1906. – 27 вересня. – Ч. 37. – С. 1–2.
- ⁴⁸ Там само.
- ⁴⁹ Жида і вибори // Діло. – 1907. – 11 цвітня. – Ч. 72. – С. 1.
- ⁵⁰ Там само.
- ⁵¹ Округи міські // Свобода. – 1907. – 7 лютого. – Ч. 6. – С. 7.
- ⁵² Нова побіда // Свобода. – 1907. – 21 мая. – Ч. 21. – С. 1.
- ⁵³ Вшехлопяки провокують противжидівський погром // Діло. – 1907. – 3 цвітня. – Ч. 65. – С. 1.
- ⁵⁴ Там само.
- ⁵⁵ Мальц Д. В справі русько-жидівській / Д. Мальц // Діло. – 1907. – 10 цвітня. – Ч. 71. – С. 2.
- ⁵⁶ Там само.
- ⁵⁷ Выборча статистика // Діло. – 1907. – 21 мая. – Ч. 102. – С. 1.
- ⁵⁸ Выбори // Діло. – 1907. – 28 мая. – Ч. 108. – С. 2; Парляментарна репрезентация Галичини // Діло. – 1907. – 3 червня. – Ч. 113. – С. 2; Повиборчі уваги // Діло. – 1907. – 7 червня. – Ч. 117. – С. 2.
- ⁵⁹ Габель Г. Сіоністи і український клуб в радї державній / Г. Габель // Діло. – 1907. – 16 падолиста. – Ч. 248. – С. 2.
- ⁶⁰ З державної ради // Свобода. – 1908. – 18 червня. – Ч. 29. – С. 1.
- ⁶¹ Жидівська держава // Діло. – 1904. – 15 (28) Падолиста – Ч. 257. – С. 3; Нова жидівська держава // Діло. – 1909. – 2 липня (19 червня). – Ч. 143. – С. 3.
- ⁶² Чи вже починає ся? // Діло. – 1909. – 8 мая (29 цвітня). – Ч. 98. – С. 1–2.
- ⁶³ Еміграция Жидів з Галичини // Діло. – 1909. – 15 (2 цвітня). – Ч. 79. – С. 3.
- ⁶⁴ Свобода. – 1910. – 6 мая. – Ч. 18. – С. 6.
- ⁶⁵ Жидівський голос про процес Січинського // Діло. – 1909. – 26 (13 цвітня). – Ч. 88. – С. 3.
- ⁶⁶ Лозинський М. Нерівна міра / М. Лозинський // Діло. – 1909. – 10 цвітня (28 марта). – Ч. 77. – С. 1.

⁶⁷ Жидівський голос в руській справі // Діло. – 1910. – 21 (8) липня. – Ч. 159. – С. 4.

⁶⁸ Рептильний і вибори // Діло. – 1911. – 8 цвітня (24 марта). – Ч. 78. – С. 2.

⁶⁹ З ким повинні тримати Жиди: з Поляками чи з Русинами? // Свобода. – 1911. – 19 мая. – Ч. 24. – С. 2–3.

⁷⁰ До всіх чесних виборців Галичини – Русинів, Поляків, Німців і Жидів! // Діло. – 1911. – 15 (2) червня. – Ч. 130. – С. 2.

⁷¹ З ким повинні тримати Жиди, з Поляками чи з Русинами? // Свобода. – 1911. – 19 мая. – Ч. 24. – С. 2.

⁷² Там само. С.3.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ З жидівських таборів // Діло. – 1911. – 27 (14) липня. – Ч. 164. – С. 4.

⁷⁶ Виборчі прорахунки // Свобода. – 1911. – Ч. 44. – С. 2.

⁷⁷ По виборах // Діло. – 1911. – 22 (9) липня. – Ч. 160. – С. 2–3.

⁷⁸ Вибори у Східній Галичині // Діло. – 1911. – 21 (8) червня. – Ч. 134. – С. 3.

⁷⁹ Криваві вибори в Дрогобичі // Діло. – 1911. – Ч. 134. – С. 4–5.